A TUDATTALAN FANTOMJAI

Török Mária és Rand Miklós válaszol kérdéseinkre[*]

Maria Torok (Török Mária) magyar származású, Budapesten született. A párizsi pszichoanalitikus egyesületben (A Société Psychanalytique de Paris-ban) kapott analitikus kiképzést, 1959 óta gyakorló pszichoanalitikus. 1957 és 1961 között Nicolas Abrahammal (Ábrahám Miklós) vezetett magánszemináriumot a fenomenológiai pszichológiáról – ennek eredményeit részben megjelentették.

Nicolas Rand (Rand Miklós) műfordító, Török Mária és Ábrahám Miklós műveinek szakértője, amelyek az ő segítségével jutottak el az Egyesült Államokba. Szerzője egy franciául megjelent könyvnek, Le cryptage et la vie des oeuvres *(A rejtjelezés és a művek élete, Aubier, 1989), amely az irodalmi, filozófiai és pszichoanalitikus szövegekben megjelenő titokmunkáról szól.*

A pszichoanalízis mindenekelőtt beszédgyakorlat. Erre az ülések során derül fény, amelyek a páciens számára egyedülálló helyzetet teremtenek: szembekerül saját szavainak jelentésével a pszichoanalitikus segítségével, aki egyfajta „kívülállóként" vesz részt az analízisben.

Mindamellett ez a kaland nem magától értetődő egyszerűséggel történik meg. Lelki bántalmak és történések akadályozhatják meg az emlékek felidézésének lehetőségét. Török Mária Ábrahám Miklóssal együtt végzett módszertani és klinikai munkáiról vált híressé, amelyek az analízis során felbukkanó titokkal foglalkoznak. Ebben a beszélgetésben –

[*] Ez a beszélgetés eredetileg „Les fantômes de l'inconscient"címmel a *Le Journal des psychologues* című folyóirat 1990. novemberi számában jelent meg (14–18. old).

amelyben Rand Miklós is részt vesz – bevezeti az olvasót a kimondhatatlan világába, és ráirányítja figyelmét a tiltott tartalmakra.

*

J. d. P.: *Ábrahám Miklóssal együtt írták* A burok és a mag*ot (L'écorce et le noyau). Beszélne arról, ami kettejük munkájában közös, ami összeköti életművüket?*

Török Mária: Először 1950-ben találkoztunk Párizsban. Több mint huszonöt évet éltünk együtt, így lehetőségünk volt arra, hogy megosszuk egymással mindazt, ami mindkettőnket szenvedélyesen érdekelt. Az ötvenes években Ábrahám Miklós a husserli fenomenológiában az identitás problémájával foglalkozott, én pedig a gyermeki fantáziaműködést vizsgáltam a Rorschach-teszt segítségével. Fölfedeztem egy, a gyermeki identitásra vonatkozó előítéletet: a Rorschach tekintélyes ismerői szerint a gyermek nem vél felismerni emberi alakot a tintafoltokban, ennek következtében pedig mozgó emberi alakot sem. Hogy megtámadhassam ezt az elképzelést, egy ravasz cselhez kellett folyamodnom, amely elsőre talán butaságnak tűnt, de eredményesnek bizonyult. Azt mondtam a gyermeknek: „Jó, elhiszem, hogy nem látsz semmit a foltban, de akkor próbáld meg legalább kitalálni azt, amit én látok benne!" Ily módon feltárult a gyermeki fantázia rejtett világa, ahogyan a gyermek sorra elmesélte mindazt, amiről úgy gondolta, hogy nem ő látja. Időközben Freud, Ferenczi, Melanie Klein és mások felé fordult figyelmünk. Ábrahám Miklós és az én kutatásaim egyirányban mozogtak, mivel különböző utakon mind a ketten arra a megállapításra jutottunk, hogy az énidentitás kialakulása utal egy már létező harmadikra. Ahhoz, hogy megalkossuk, sőt felvállaljuk identitásunkat, szükséges egy harmadik „közvetítő", aki ráébreszt saját, kialakulóban lévő vágyainkra. A szülő biztosítja a gyermek bizonyos vágyainak kibontakozását és megvalósulását. Ennek az egy közvetítő által befolyásolt kapcsolatnak a folyamatát nevezzük a továbbiakban – a Ferenczi által bevezetett terminussal élve – introjekciónak.

J. d. P.: *Hogyan született meg* A burok és a mag*? Hogyan alakultak ki a könyv főbb gondolatai?*

Rand Miklós: A kötet kiinduló és meghatározó gondolatának a Ferenczi-féle introjekció fogalmát nevezném, amely magában foglalja az énfejlődést,

a másik szeretetét, és az áttételt az analitikus helyzetben. Ábrahám Miklós és Török Mária tehát igyekszik elfogadtatni és megmagyarázni ezen három alkotóelem dinamikus egységének jelentőségét, a gyermek affektív fejlődése és az analitikus folyamat célja szempontjából. A gyermek szerelmi tárgyakat hoz létre és velük történéseket él meg, hogy ezáltal felfedezze saját énjét. Így gyakran megesik, hogy a gyerekek szerelmesek lesznek tanáraikba, hogy a szerelem bűvöletében megkaparintsák a tudást. A gyermek érzelmi fejlődésének ez a felfogása arra vezeti rá Ábrahámot és Törököt, hogy a pszichoanalízis alapvető célját a következőképpen határozzák meg: fel kell szabadítani az én introjekciós folyamatait. Ez annyit jelent, hogy a pszichoanalízis során vissza kell térni a vágy érlelődésének affektív útjára, és megtapasztalni az áttétel viszontagságain keresztül a vágyat érő összes akadályt, gátlást, traumát és gyászt.

T. M.: Ily módon szemünk elé tárul a páciens családjának élete, szembetaláljuk magunkat mindazokkal, akik akadályt képezhettek a páciens érzelmi vagy libidinális kiteljesedésében. Az ülések során bizonyos hangok egy aggódó anyát tárnak fel, aki nem viseli el annak a gondolatát, hogy gyermeke kilép az életbe. Egy másik esetben az apai nagyanya nem engedte meg fiának, hogy férfivá váljon. Itt a páciens mindig túl gyengének érezte apját ahhoz, hogy modellként elfogadja. Lassanként megismertük az apa gyermekkorát, és együtt feldolgoztuk azokat az akadályokat, amelyeket ő sohasem tudott legyőzni. Az analitikus belép a disszonáns hangok e koncertjébe, hogy egyenként azonosítsa őket, hogy beszéljen hozzájuk, hogy megértse, miért érdeke egyiknek vagy másiknak a vágy útjába állni. Az analitikus munka látványosan halad előre, ha sikerült „elbeszélgetni" minden gátló elemként ható személlyel, és megérteni, mi táplálja bennük az ellenállást. Ha analízis alá vetjük a páciens segítségével egy család tagjait, rá kell döbbennünk, hogy mindannyian elfojtott fájdalmakkal, traumákkal élnek együtt, és mindez pusztító hatást gyakorol a gyermekek nevelésére. Az egyes családtagokat sújtó lelki fájdalmakat fel kell tehát ismernünk, és meg kell neveznünk őket.

J. d. P.: *Az ön által leírt pszichoanalitikus eljárás miben különbözik egy klasszikus freudi analízistől?*

R. M.: Úgy gondolom, hogy akit *A burok és a mag* vagy *A Farkasember* bűvös szava (Le Verbier de l'homme aux loups) című könyv inspirál, az nem

egy előre megformált elmélet kereteiben kell hogy kiigazodjon. Tehát a hangsúly nem a komplexusokon van, nem az Ödipusz- vagy a kasztrációs komplexuson, hanem a személyes lelki fájdalmakon, amelyek bárhonnan és bármely korban felbukkanhatnak. A gyermeki fejlődést és az ahhoz kapcsolódó nehézségeket nem szakaszonként vizsgáljuk, a vágyat akadályozó tényezők nem vezethetők vissza az apa vagy a felettes-én gátló jelenlétére. Összességében tehát Ábrahám és Török elejtik azt a freudi gondolatot, hogy a pszichopatológia tulajdonképpen nem más, mint néhány olyan univerzális képlet egyéni megnyilvánulási formája, mint amilyen a kasztrációs komplexus vagy a péniszirigység, amely a fallikus szakaszban jellemzi a kisfiút és a kislányt.

J. d. P.: *Ön meglehetősen kritikus Freuddal szemben. Mindazonáltal mit tart a freudi felfedezés lényegének?*

T. M.: Freud úgy gondolta, hogy egy másik személy, az analitikus, a tüneteket „olvasni", és értelmezni tudja, és ezáltal a személy szenvedése enyhíthető. Számomra ez a freudi felfedezés lényege.

R. M.: Freud négy alapvető művében dolgozta ki a tünetek megfejtésére vonatkozó technikát.[1] A megfejtés lényege az, hogy minden egyes tünetben meg kell találni egy múltbéli konfliktus jelenbeli lenyomatát. A tünet tehát minden esetben egyedi kompromisszum képződmény. Freud azonban nem fogalmaz egyértelműen, ami a tünetek megfejtésének lehetőségét illeti. Szeretné a gyermek pszichoszexuális fejlődésének egyetemesen érvényes elméletére alapozni a pszichoanalízist. A tünetek olvasása ily módon úgy funkcionál, mint egy segédeszköz a komplexusok és az ösztönök egyéni munkájának leírásában. E két freudi törekvés azonban ellentétben áll egymással, mivel a szimptómák értelmezése nem fed föl szükségszerűen tipikus komplexusokat, a komplexusok pedig gyakran elkerülhetik a „megfejtés" módszerét. Valójában a freudi olvasattechnika nem foglalkozik a szövegfejtő munka eredményével: a tünetek végtelenek lehetnek, ugyanúgy, mint a konfliktusok, amelyekből erednek, vagy a kompromisszum, amelyet megvalósítanak. Úgy tűnik, Freud nem bízott igazán megfejtő módszerének

[1] *Tanulmányok a hisztériáról, Álomfejtés, A mindennapi élet pszichopatológiája, A vicc és viszonya a tudattalanhoz.*

egyetemes jelentőségében. Ha pedig a módszert „bezárjuk" bizonyos egyetemes tartalmakba, megfosztjuk valódi értelmező hatalmától. A szimbólum[2] című írásában Ábrahám kidolgozta a tünetek freudi értelmezésének alapos vizsgálatát. Kimutatta, hogy bizonyos előre meghatározott tartalmaknak a szimbólumokkal való összekapcsolása – ez a szimbolikus ekvivalenciák esete (pénisz = ürülék = gyermek) – korlátozzák a tünet, az egyéni szenvedés előítélet-mentes olvasatát.

T. M.: Az elméleti vagy egyéb előfeltevést nélkülöző olvasat alkotja a mi analitikusi munkánk lényegét.

> ***J. d. P.:*** *A szokásos analitikusi munkához viszonyítva hova helyezné el a „rejtett" (crypte), a „bekebelezés" (inkorporáció) fogalmát, és azt, amit* A burok és a mag*ban „a titok topológiájának" (la topique* ***à*** *secret) nevez?*

R. M.: Felszabadítani a vágyat és az életörömöt a gátat képező fájdalmak megértésével – ez lenne változatlanul az analízis célja, ha nem lennének olyan helyzetek, amikor valamilyen okból a személynél még igazán arra sem számíthatunk, hogy elmesélje a katasztrófát, ami vele történt.

T. M.: Léteznek olyan fájdalmas élmények, amelyeknek már a felidézése és elbeszélése is lehetetlennek tűnik. Itt az analitikusi munka megtorpanni látszik a céltalan ismétlések miatt, az analitikus többé nem lát tisztán, és így segíteni sem tud betegén, hogy az tisztán lássa önmagát. Ebben az esetben azt feltételezzük, hogy a beszéd tiltás alatt áll, a csend megtörhetetlen. A hagyományos analitikusi munka, amiről beszéltünk, megáll a titok zónáinál. Az álmok esetleg jelezhetik, hogy valami „eltemettetett", mégpedig egy olyan történés, melynek léte el van utasítva. A pszichikum hajlamos úgy viselkedni egy számára nagy fontosságú, de elfogadhatatlan eseménnyel szemben, mintha az meg sem történt volna. A pszichikus „eltemetés" során nem egyszerűen egy már meghalt személyről van szó, vagy egy elrejtendő, kielégítetlen vágyrezdülésről, hanem egy már ténylegesen lezajlott esemény titokra ítéltetik, a beszéd közbeiktatása nélkül, azért, mert szégyenletes, elítélendő.

---

[2] „A szimbólum, avagy ami túlmutat a jelenségen". In: *A burok és a mag* (L'écorce et le noyau), 25–77. old. Aubier Montaigne, Paris, 1978.

R. M.: A *crypte*, a titok és a bekebelezés fogalmai olyan patológiás állapotok értelmezéséhez is segítséget nyújtanak, mint a melankólia, a fóbiák, a sikertelenség a sokkos vagy végzetszerű neurózisok, amelyek az analizálhatóság határát súrolják. A titok fogalma – Ábrahám Miklós és Török Mária szerint – radikálisan különbözik a szó hétköznapi jelentésétől, mert éppen az alany elől marad rejtve, aki azt magában hordozza. Talán pontosan ezért olyan nehéz a *crypte*-et felfedni.

T. M.: Ez így igaz. A tünetek nem utalnak a *crypte* tartalmára, sem burkolt, sem elmaszkírozott formában. Az egyetlen nyom, ami arra utal, hogy egy *crypte* rejtett, létezik valahol, és amelyen az analitikus el tud indulni, az álmokban található: ha az álom temetésről, holttestekről, sírról beszél, vagyis „elzárásról", csendről, az én egy részének eltemetéséről.

> ***J. d. P.:*** A burok és a mag*ot olvasva azt tapasztaljuk, hogy a pszichoanalízis terén szokatlan metaforikus nyelvet használ. Miért folyamodik olyan kifejezésekhez, mint a* crypte, *intrapszichikus sírbolt, pompás tetem, sírboltok az én életében? A* crypte *fogalom leírása elvezet egészen a freudi metapszichológia teljes újragondolásáig?*

T. M.: Hasznosnak tartottuk, hogy pácienseink szókincsét is felhasználjuk, amelyben, ahogy azt már említettem, gyakran megjelennek az olyan képek, mint a kripta *(crypte)*, vagy a temetés. A temetkezésnek ezek a metaforái, amelyeket pácienseinktől hallunk, alkalmasak arra, hogy a titok metapszichológiáját leírják. Ezzel együtt azon fáradoztunk, hogy a kripta *(crypte)* felfedezését a klinikai gyakorlatban valahogy beillesszük a freudi topológiába, ezért találtuk ki a „megőrző elfojtás" terminust, amelyet megkülönböztetünk a freudi „dinamikus elfojtástól". Nem az volt a szándékunk, hogy bíráljuk a freudi metapszichológiát, hanem annak a kibővítésén fáradoztunk.

R. M.: Ábrahám Miklós és Török Mária „megőrző elfojtás"-nak nevezi azt a jelenséget, amikor a pszichikum elfojtja – elzárja egy titkos helyére – egy bevallhatatlan, tehát az én szerveződésében pusztító hatású tett valóságát. A freudi dinamikus elfojtást két ellentétes pszichikus áramlat közötti szüntelen harcként definiálhatjuk, ez a két folyamat: a cenzúra és az elfojtott váratlan visszatérései. A megőrző elfojtás is visszaszorít bizonyos tartalmakat, de – egyszer s mindenkorra. Ellentétben a libidinális hajtóerőkkel,

amelyek mindig készek harcba szállni a lelkiismerettel, amely rajtuk cenzori hatalmát gyakorolja, a titok nem mutatkozik meg a kíváncsi szemeknek.

> ***J. d. P.:*** *Ön tanulmányozta a gyászbetegséget, mint a* crypte *egy igen fontos megjelenési formáját, de később, Ábrahám Miklóssal együtt leír egy másik jelenséget is, nevezetesen „az elvesztett tárgy bekebelezését" vagy másképpen – ahogyan Ön nevezi – „az endokriptikus identifikációt". Ön szerint hogyan kapcsolódik össze az identifikáció és az inkorporáció?*

T. M.: Freud a hisztériásoknál mutatja ki először a részleges identifikációt: azok egy másik személy egyetlen jellemvonását utánozzák, majd valaki másét, esetleg ismét valaki másét. Itt az identifikáció fantáziából építkezik, és nincs alkotó hatása. Ezenkívül léteznek még konstruktív identifikációk, amelyek a személyiségfejlődést mozdítják elő, egy, a személy számára kedves példakép következetes érzelmi utánzása révén. Ez az introjekció (énkiterjesztés) folyamatában – amelyről a cikk elején szóltunk – követhető nyomon: a beteg a szeretett tárgyához (amellyel azonosul) hasonló életet, szerelmeket biztosít magának. Ebben az értelemben az azonosulás az életfolyamatra jellemző , és bármely életkorban kifejtheti hatását. Tanulmányoztam a *crypte*-et a gyászbetegség olyan eseteiben, amikor a szeretett lény halála nem fogadható el természetes úton. A pszichés elaboráció során fellép egy hiány: a gyász lehetetlenné válik, mivel egy bevallhatatlan libidinális pillanat – amely a szeretet tárgyához fűződik kevéssel elhunyta előtt – mintegy „elzáródik" (például orgazmus az elhunyt haldoklása közben). A mi terminológiánk szerint az „elvesztett tárgy bekebelezése" a másik önmagammal való helyettesítését jelöli, egy szerelmi tárgy traumatikus elvesztése miatt, amellyel az alany valamely szégyenteljes libidinális élményt élt meg. Képzeljen el egy analízis alatt álló fiatal nőt, aki gondosan öltözködik, egészséges, kiegyensúlyozott nő benyomását kelti, összetörtnek, levertnek, életuntnak vallja magát. Senkije nem halt meg, nem gyászol. Az álmaiban bebörtönzöttként jelenik meg. Mint analitikusa, felteszem magamnak a kérdést: „Ki ő valójában a megtévesztő felszín mögött?" Apránként felfejtjük, hogy ő „valójában" egy szabó – a család barátja – aki valamikor, gyerekkorában gyönyörű ruhákba öltöztette őt, és kettejük kapcsolata valóságos idillé fejlődött. Mivel a szülők rájöttek erre, a szabó börtönbe került. Ettől a fiatal nőtől elszakították szerelme tárgyát. Hogy ne ve-

szítse el véglegesen, képzeletben azonosult vele, úgy kezdett el viselkedni, mint a bebörtönzött szabó: életereje elhagyta, gyászolta „elvesztett kedvesét". Egy ilyen kriptikus identifikáció titokban marad, és a személyiség fejlődésének, illetve az azt formáló identifikációknak megrekedését idézi elő, mivel teljes egészében egy kegyetlenül megszakított libidinális pillanatban elvesztett tárgyhoz kapcsolódik. Abban az esetben, ha a – mindenki szemében szégyellnivaló – szerelmi tárgy értékét ismét visszanyeri az analitikus segítségével, a páciens kifejezheti a veszteség feletti bánatát, és ezáltal megkönnyebbülhet.

J. d. P.: *Elképzelhető interakció a „megnevezhetetlen" tárgy és a szubjektum között?*

R. M.: Inkább módosítanám a kérdését. Ha elvesszük a gyermektől titkos szerelme tárgyát, azáltal, hogy megszégyenítjük azt, más tárgyakkal (például a szülőkkel) való kapcsolatát is megzavarjuk.

T. M.: Lehet-e jó az az anya, aki leánya titkos szerelmi tárgyát feljelenti? Bonyolult a kérdés. Ha a leány azonosul anyjával, páciensként saját libidójának üldözőjévé válik. De vajon megteheti-e, hogy dacol anyjával egy ilyen kritikus pillanatban és azt mondja: „Elmegyek vele, őhozzá tartozom?" Ezzel azt kockáztatja meg, hogy elveszti anyját, akire pedig nagy szüksége van. Ebben az esetben a „kriptába zárás" inkább „sikeres" kompromisszum. Így a leány „együtt maradhat" titkos szerelmével, és egyben elviseli az attól való elválasztást.

J. d. P.: A burok és a mag *másik kulcsgondolata a fantomelmélet kifejtése, amely manapság igen kedvelt, de olykor lejáratták a „transzgenerációs" címkével.*

R. M.: Az 1970-es években az Egyesült Államokban kezdtek el kutatásokat a transzgenerációs traumával kapcsolatban, olyan csoportokban, amelyek a náci haláltáborok túlélőinek gyerekeiből alakultak. Az alapgondolat a következő volt: a szülők fájdalma a gyermekek kiegyensúlyozottságát fenyegeti, mintegy átsugárzik a következő generációra. Ábrahám fantomelmélete is ebben az időszakban bontakozott ki, de eltérő irányban. A két elmélet közös gondolata az, hogy több generáció is szerepet kap egy személy pszichoanalitikus kezelésében. A fantom Ábrahám szerint lényegileg kap-

csolódik a titokhoz, sőt annak akaratlan továbbadásához. Noha itt egy teljesen eltérő klinikai együttessel van dolgunk, azt mondhatjuk, hogy a fantomelmélet a *crypte*-ről és a titokról Ábrahám és Török által korábban kidolgozott elméletek folytatásának tekinthető. A fantom a ki nem mondott tartalmak interperszonális és transzgenerációs következményeiről szól. A *crypte* olyan titkolt pszichés helyzetet ír le, amely az alany személyes élményén alapul, míg a fantom esetében valaki másnak a titka kísérti – tudta nélkül. Továbbá, a fantom tettenérése esetleg generációk egész nemzedékének a vizsgálatát igényli (gyermek, szülők, nagyszülők) a leszármazott tünetein keresztül. A fantom esetében a titok általában egyszerű, ellentétben a kriptikus titoktartalmakkal. Ez lehet családi titok: törvénytelen gyermek; vagy egy őrült nagybácsi, pénz- vagy politikai botrány stb. – mindennek teljes tudatában van a titok hordozója, de elviselhetetlen azok számára, akiket gyötör. Ábrahám Miklós fantomelméletének egyik – költői – illusztrációjaként írja le Shakespeare *Hamlet*jét *A burok és a mag*ban.[3]

J. d. P.: *Létezik-e a tudattalannak kommunikációja az analitikus és a páciens között a fantom vonatkozásában?*

T. M.: Ha a tudattalanok közötti kommunikáció létezik, egyáltalán ahogyan azt Freud kifejti *A tudattalan* című írásában, ez semmi esetre sem igaz a fantomra. Ellenben feltehetjük a kérdést: „Vajon létezik-e a fantom áttétele a páciensről az analitikusra, vagy fordítva?" Nem zárom ki ezt a feltételezést, ám egy ilyen áttétel esetében, a szó szoros értelemben vett analitikus munka lehetetlenné válik.

J. d. P.: *Valós eseményen alapul a fantom, vagy pedig konstruált?*

R. M.: A fantom hipotézis akkor merül fel, ha a páciens lelki életének tanulmányozásán keresztül nem sikerül fényt deríteni a lelki zavarok okára. Apránként a kényszeres fóbiás vagy más típusú tünetek egy másik személy titkos életének nyomaiként tűnnek elő. Természetesen nem arról van szó,

[3] Jonas, Rythmes: *A műről, a műfordításról, és a pszichoanalízisről* (De l'oeuvre, de la traduction et de la psychanalyse), Flammarion, Paris, 1985; Csak néhányat idézve: Claudie Cachard, Didier Dumas, Claude Nachin, Serge Tisseron művei kapcsolódnak a mi kutatásainkhoz Franciaországban. Az Egyesült Államokban Esther Raqshkin hamarosan megjelenő könyve az irodalmi művekben előforduló családi titokkal foglalkozik.

hogy a páciens még élő rokonainak segítségével kiderítsük, hogy a feltételezett titok valós eseményekre vezethető-e vissza. A titok természetéhez tartozik a rejtőzködés. Mindamellett előfordul, hogy az analitikus kezelés során rekonstruált titok eredetére utólag fény derül: pl. egy családtag elmondja halálos ágyán. Az analitikus munka célja mindenesetre az, hogy részletekbe menően feltárja a páciens viselkedésének okát, mivel annak mindennapi normális életvitelét teszi lehetetlenné a feltételezett családi titok.

J. d. P.: *Mivel foglalkozik mostanában, és hogyan kívánja elgondolásait alkalmazni a jövőben illetve más területeken?*

T. M.: Franciaországban főleg a klinikusok által jutottak el ezek a gondolatok az érdeklődőkhöz, míg napjainkban, az Egyesült Államokban egyre szélesebb körben válnak ismertté a humán tudományok fakultásainak jóvoltából. Ennek köszönhető, hogy mai beszélgetőpartnerünk, Rand Miklós évtizedek óta fáradozik egy irodalmi interpretációs technika kifejlesztésén, amely a mi kutatási eredményeinkre támaszkodik. Nemrég írtam munkám folytatásáról, ez előszóként olvasható Rand az Aubier-nál megjelent *Le cryptage et la vie des oeuvres: du secret dans les textes* című művében. Elméletemnek az irodalom területére történő kiterjesztése kapcsolódik ahhoz a szellemiséghez, amelyet Ábrahám Miklós képvisel, hiszen ő is műfordítóként kezdte, a versek hűséges olvasójaként, erről két, Franciaországban napjainkig kevésbé ismert műve is tanúskodik.

R. M.: Török Mária régóta foglalkozik egy kutatási terv gondolatával: Freud egy lehetséges családi titkáról van szó, amely – mindmáig ismeretlen – hatással lehetett mind magának a pszichoanalitikus elméletnek megalkotására, mind Freud bizonyos elméleti ellentmondásaira, például arra, hogy miért foglalkozott olyan behatóan az 1890-es években a csábítási elmélettel. Egy ideje jómagam is bekapcsolódtam a freudi gondolatok és bizonytalanságok személyes lelki eredetét kutató munkákba. Közös eredményeink folyóiratokban fellelhetőek, és hamarosan megjelennek elsőként, a freudi „archeológiai metafora" témájával kapcsolatban.

Miklós Barbara fordítása

MAGYAR PSZICHOANALITIKUSOK PÁRIZSBAN III.

A franciaországi emigrációba került magyar pszichoanalitikusok életművét bemutató sorozatunk III. részében Nicolas Abraham és Maria Torok, azaz Ábrahám Miklós és Török Mária életművét mutatjuk be. Az 1998-ban elhunyt Török Máriáról 1998/1. számunkban emlékeztünk meg (Rand Miklós: Török Mária halálára, 139–141). Ábrahám Miklós, Török Mária férje 1919-ben született Kecskeméten, itt végezte a középiskolát, majd 1938-ban került ki Párizsba. A németek elől Toulouse-ba menekült. A háború után bölcsészdoktori oklevelet szerzett, majd 1950-től a Centre Nationale de Recherche Scientifique kutatójaként dolgozott. 1975-ben hunyt el. Ábrahám elsősorban irodalmár és műfordító volt, a verstan, a költői nyelv és a műfordítás elmélete foglalkoztatta. Gondolkodására egyrészt a husserli fenomenológia, másrészt a pszichoanalízis gyakorolta a legnagyobb hatást. Műfordítóként legnagyobb teljesítménye a Jónás könyvének *francia (Török Mária által szerkesztett posztumusz) kiadása. A kötetben megjelent tanulmányában Ábrahám kísérletet tesz Babits Mihály művének pszichoanalitikus értelmezésére is (Nicolas Abraham:* Jonas. *Flammarion, Paris 1981). Ábrahám szerkesztette a párizsi Payot kiadónál 1962-ben megjelent Ferenczi-kötetet, s ő fordította franciára Hermann Imre könyvét,* Az ember ősi ösztönei*t is (1972).*

*Az Ábrahám–Török házaspár munkássága irodalmár körökön kívül kevéssé ismert Magyarországon, bár Ábrahám Jónás-fordításáról több méltatás is megjelent az elmúlt években, így például Rába György recenziója Kecskemét, Párizs, Ninive címmel (*Nagyvilág, *1982/5), és Bajomi Lázár Endre Ábrahám-portréja (Bolyongás Nicolas Abraham „furcsa vidékén",* Kritika *1987/4).*

Jelen összeállításunkban egy Török Máriával és Rand Miklóssal folytatott beszélgetést közlünk, amelyet a Le journal des psychologues *című folyóiratból*

vettünk át, majd néhány részlettel ismerkedhet meg az olvasó Ábrahám és Török közös pszichoanalitikus tanulmánykötetéből, A burok és a mag*ból (Nicolas Abraham–Maria Torok*: The Shell and the Kernel. Vol. I. *The University of Chicago Press, Chicago, 1994.) E könyvet Ábrahám Miklós unokaöccse, Nicholas T. Rand (Rand Miklós), a wisconsini egyetem francia tanszékének professzora szerkesztette és fordította angolra. Rand professzor a kötet minden egyes részét bevezető-összefoglaló „minitanulmányokkal" látta el, amelyek jó eligazítást nyújtanak a szerzők életművéhez és gondolkodásmódjuk alakulásához. Az angol nyelvű kötet nem teljesen azonos a hasonló című francia kiadással (*L'Ecorce et le Noyau, *Aubier– Flammarion, Paris 1978, 1987). A könyv e mostani szemelvényes bemutatásához mind az angol, mind a francia nyelvű kiadást felhasználtuk. Összeállításunkban két Randtól származó bevezetőt és két Ábrahám–Török dolgozatot közlünk, s reméljük, mód nyílik majd a teljes kötet megjelentetésére is. A jelen válogatásban Rand Miklós volt segítségünkre, akinek szíves közreműködéséért ezúton is köszönetet mondunk. Megjegyezzük, hogy a kötet címadó tanulmánya már megjelent magyarul „A burok és a mag: a freudi pszichoanalízis tere és eredetisége" címmel, in: Bókay Antal–Erős Ferenc (szerk.)* Pszichoanalízis és irodalomtudomány. *Filum, Budapest 1998. 298–312.*

Ebben a blokkban közöljük a Párizsban élő neves pszichoanalitikus, Füzesséry Éva Jacques Lacanról szóló visszaemlékezését is, amelyet lapunk felkérésére írt.

A szerk.

NICOLAS ABRAHAM

JONAS

ANASÉMIES III

la philosophie en effet

AUBIER
FLAMMARION

A TUDATTALAN FANTOMJAI

Török Mária és Rand Miklós válaszol kérdéseinkre[*]

Maria Torok (Török Mária) magyar származású, Budapesten született. A párizsi pszichoanalitikus egyesületben (A Société Psychanalytique de Paris-ban) kapott analitikus kiképzést, 1959 óta gyakorló pszichoanalitikus. 1957 és 1961 között Nicolas Abrahammal (Ábrahám Miklós) vezetett magánszemináriumot a fenomenológiai pszichológiáról – ennek eredményeit részben megjelentették.

Nicolas Rand (Rand Miklós) műfordító, Török Mária és Ábrahám Miklós műveinek szakértője, amelyek az ő segítségével jutottak el az Egyesült Államokba. Szerzője egy franciául megjelent könyvnek, Le cryptage et la vie des oeuvres *(A rejtjelezés és a művek élete, Aubier, 1989), amely az irodalmi, filozófiai és pszichoanalitikus szövegekben megjelenő titokmunkáról szól.*

A pszichoanalízis mindenekelőtt beszédgyakorlat. Erre az ülések során derül fény, amelyek a páciens számára egyedülálló helyzetet teremtenek: szembekerül saját szavainak jelentésével a pszichoanalitikus segítségével, aki egyfajta „kívülállóként" vesz részt az analízisben.

Mindamellett ez a kaland nem magától értetődő egyszerűséggel történik meg. Lelki bántalmak és történések akadályozhatják meg az emlékek felidézésének lehetőségét. Török Mária Ábrahám Miklóssal együtt végzett módszertani és klinikai munkáiról vált híressé, amelyek az analízis során felbukkanó titokkal foglalkoznak. Ebben a beszélgetésben –

[*] Ez a beszélgetés eredetileg „Les fantômes de l'inconscient"címmel a *Le Journal des psychologues* című folyóirat 1990. novemberi számában jelent meg (14–18. old).

amelyben Rand Miklós is részt vesz – bevezeti az olvasót a kimondhatatlan világába, és ráirányítja figyelmét a tiltott tartalmakra.

*

J. d. P.: *Ábrahám Miklóssal együtt írták* A burok és a mag*ot (L'écorce et le noyau). Beszélne arról, ami kettejük munkájában közös, ami összeköti életművüket?*

Török Mária: Először 1950-ben találkoztunk Párizsban. Több mint huszonöt évet éltünk együtt, így lehetőségünk volt arra, hogy megosszuk egymással mindazt, ami mindkettőnket szenvedélyesen érdekelt. Az ötvenes években Ábrahám Miklós a husserli fenomenológiában az identitás problémájával foglalkozott, én pedig a gyermeki fantáziaműködést vizsgáltam a Rorschach-teszt segítségével. Fölfedeztem egy, a gyermeki identitásra vonatkozó előítéletet: a Rorschach tekintélyes ismerői szerint a gyermek nem vél felismerni emberi alakot a tintafoltokban, ennek következtében pedig mozgó emberi alakot sem. Hogy megtámadhassam ezt az elképzelést, egy ravasz cselhez kellett folyamodnom, amely elsőre talán butaságnak tűnt, de eredményesnek bizonyult. Azt mondtam a gyermeknek: „Jó, elhiszem, hogy nem látsz semmit a foltban, de akkor próbáld meg legalább kitalálni azt, amit én látok benne!" Ily módon feltárult a gyermeki fantázia rejtett világa, ahogyan a gyermek sorra elmesélte mindazt, amiről úgy gondolta, hogy nem ő látja. Időközben Freud, Ferenczi, Melanie Klein és mások felé fordult figyelmünk. Ábrahám Miklós és az én kutatásaim egyirányban mozogtak, mivel különböző utakon mind a ketten arra a megállapításra jutottunk, hogy az énidentitás kialakulása utal egy már létező harmadikra. Ahhoz, hogy megalkossuk, sőt felvállaljuk identitásunkat, szükséges egy harmadik „közvetítő", aki ráébreszt saját, kialakulóban lévő vágyainkra. A szülő biztosítja a gyermek bizonyos vágyainak kibontakozását és megvalósulását. Ennek az egy közvetítő által befolyásolt kapcsolatnak a folyamatát nevezzük a továbbiakban – a Ferenczi által bevezetett terminussal élve – introjekciónak.

J. d. P.: *Hogyan született meg* A burok és a mag*? Hogyan alakultak ki a könyv főbb gondolatai?*

Rand Miklós: A kötet kiinduló és meghatározó gondolatának a Ferenczi-féle introjekció fogalmát nevezném, amely magában foglalja az énfejlődést,

a másik szeretetét, és az áttételt az analitikus helyzetben. Ábrahám Miklós és Török Mária tehát igyekszik elfogadtatni és megmagyarázni ezen három alkotóelem dinamikus egységének jelentőségét, a gyermek affektív fejlődése és az analitikus folyamat célja szempontjából. A gyermek szerelmi tárgyakat hoz létre és velük történéseket él meg, hogy ezáltal felfedezze saját énjét. Így gyakran megesik, hogy a gyerekek szerelmesek lesznek tanáraikba, hogy a szerelem bűvöletében megkaparintsák a tudást. A gyermek érzelmi fejlődésének ez a felfogása arra vezeti rá Ábrahámot és Törököt, hogy a pszichoanalízis alapvető célját a következőképpen határozzák meg: fel kell szabadítani az én introjekciós folyamatait. Ez annyit jelent, hogy a pszichoanalízis során vissza kell térni a vágy érlelődésének affektív útjára, és megtapasztalni az áttétel viszontagságain keresztül a vágyat érő összes akadályt, gátlást, traumát és gyászt.

T. M.: Ily módon szemünk elé tárul a páciens családjának élete, szembetaláljuk magunkat mindazokkal, akik akadályt képezhettek a páciens érzelmi vagy libidinális kiteljesedésében. Az ülések során bizonyos hangok egy aggódó anyát tárnak fel, aki nem viseli el annak a gondolatát, hogy gyermeke kilép az életbe. Egy másik esetben az apai nagyanya nem engedte meg fiának, hogy férfivá váljon. Itt a páciens mindig túl gyengének érezte apját ahhoz, hogy modellként elfogadja. Lassanként megismertük az apa gyermekkorát, és együtt feldolgoztuk azokat az akadályokat, amelyeket ő sohasem tudott legyőzni. Az analitikus belép a disszonáns hangok e koncertjébe, hogy egyenként azonosítsa őket, hogy beszéljen hozzájuk, hogy megértse, miért érdeke egyiknek vagy másiknak a vágy útjába állni. Az analitikus munka látványosan halad előre, ha sikerült „elbeszélgetni" minden gátló elemként ható személlyel, és megérteni, mi táplálja bennük az ellenállást. Ha analízis alá vetjük a páciens segítségével egy család tagjait, rá kell döbbennünk, hogy mindannyian elfojtott fájdalmakkal, traumákkal élnek együtt, és mindez pusztító hatást gyakorol a gyermekek nevelésére. Az egyes családtagokat sújtó lelki fájdalmakat fel kell tehát ismernünk, és meg kell neveznünk őket.

J. d. P.: *Az ön által leírt pszichoanalitikus eljárás miben különbözik egy klasszikus freudi analízistől?*

R. M.: Úgy gondolom, hogy akit *A burok és a mag* vagy *A Farkasember* bűvös szava (Le Verbier de l'homme aux loups) című könyv inspirál, az nem

egy előre megformált elmélet kereteiben kell hogy kiigazodjon. Tehát a hangsúly nem a komplexusokon van, nem az Ödipusz- vagy a kasztrációs komplexuson, hanem a személyes lelki fájdalmakon, amelyek bárhonnan és bármely korban felbukkanhatnak. A gyermeki fejlődést és az ahhoz kapcsolódó nehézségeket nem szakaszonként vizsgáljuk, a vágyat akadályozó tényezők nem vezethetők vissza az apa vagy a felettes-én gátló jelenlétére. Összességében tehát Ábrahám és Török elejtik azt a freudi gondolatot, hogy a pszichopatológia tulajdonképpen nem más, mint néhány olyan univerzális képlet egyéni megnyilvánulási formája, mint amilyen a kasztrációs komplexus vagy a péniszirigység, amely a fallikus szakaszban jellemzi a kisfiút és a kislányt.

J. d. P.: *Ön meglehetősen kritikus Freuddal szemben. Mindazonáltal mit tart a freudi felfedezés lényegének?*

T. M.: Freud úgy gondolta, hogy egy másik személy, az analitikus, a tüneteket „olvasni", és értelmezni tudja, és ezáltal a személy szenvedése enyhíthető. Számomra ez a freudi felfedezés lényege.

R. M.: Freud négy alapvető művében dolgozta ki a tünetek megfejtésére vonatkozó technikát.[1] A megfejtés lényege az, hogy minden egyes tünetben meg kell találni egy múltbéli konfliktus jelenbeli lenyomatát. A tünet tehát minden esetben egyedi kompromisszum képződmény. Freud azonban nem fogalmaz egyértelműen, ami a tünetek megfejtésének lehetőségét illeti. Szeretné a gyermek pszichoszexuális fejlődésének egyetemesen érvényes elméletére alapozni a pszichoanalízist. A tünetek olvasása ily módon úgy funkcionál, mint egy segédeszköz a komplexusok és az ösztönök egyéni munkájának leírásában. E két freudi törekvés azonban ellentétben áll egymással, mivel a szimptómák értelmezése nem fed föl szükségszerűen tipikus komplexusokat, a komplexusok pedig gyakran elkerülhetik a „megfejtés" módszerét. Valójában a freudi olvasattechnika nem foglalkozik a szövegfejtő munka eredményével: a tünetek végtelenek lehetnek, ugyanúgy, mint a konfliktusok, amelyekből erednek, vagy a kompromisszum, amelyet megvalósítanak. Úgy tűnik, Freud nem bízott igazán megfejtő módszerének

[1] *Tanulmányok a hisztériáról, Álomfejtés, A mindennapi élet pszichopatológiája, A vicc és viszonya a tudattalanhoz.*

egyetemes jelentőségében. Ha pedig a módszert „bezárjuk" bizonyos egyetemes tartalmakba, megfosztjuk valódi értelmező hatalmától. A szimbólum[2] című írásában Ábrahám kidolgozta a tünetek freudi értelmezésének alapos vizsgálatát. Kimutatta, hogy bizonyos előre meghatározott tartalmaknak a szimbólumokkal való összekapcsolása – ez a szimbolikus ekvivalenciák esete (pénisz = ürülék = gyermek) – korlátozzák a tünet, az egyéni szenvedés előítélet-mentes olvasatát.

T. M.: Az elméleti vagy egyéb előfeltevést nélkülöző olvasat alkotja a mi analitikusi munkánk lényegét.

> ***J. d. P.:*** *A szokásos analitikusi munkához viszonyítva hova helyezné el a „rejtett" (crypte), a „bekebelezés" (inkorporáció) fogalmát, és azt, amit* A burok és a mag*ban „a titok topológiájának" (la topique* ***à*** *secret) nevez?*

R. M.: Felszabadítani a vágyat és az életörömöt a gátat képező fájdalmak megértésével – ez lenne változatlanul az analízis célja, ha nem lennének olyan helyzetek, amikor valamilyen okból a személynél még igazán arra sem számíthatunk, hogy elmesélje a katasztrófát, ami vele történt.

T. M.: Léteznek olyan fájdalmas élmények, amelyeknek már a felidézése és elbeszélése is lehetetlennek tűnik. Itt az analitikusi munka megtorpanni látszik a céltalan ismétlések miatt, az analitikus többé nem lát tisztán, és így segíteni sem tud betegén, hogy az tisztán lássa önmagát. Ebben az esetben azt feltételezzük, hogy a beszéd tiltás alatt áll, a csend megtörhetetlen. A hagyományos analitikusi munka, amiről beszéltünk, megáll a titok zónáinál. Az álmok esetleg jelezhetik, hogy valami „eltemettetett", mégpedig egy olyan történés, melynek léte el van utasítva. A pszichikum hajlamos úgy viselkedni egy számára nagy fontosságú, de elfogadhatatlan eseménnyel szemben, mintha az meg sem történt volna. A pszichikus „eltemetés" során nem egyszerűen egy már meghalt személyről van szó, vagy egy elrejtendő, kielégítetlen vágyrezdülésről, hanem egy már ténylegesen lezajlott esemény titokra ítéltetik, a beszéd közbeiktatása nélkül, azért, mert szégyenletes, elítélendő.

---

[2] „A szimbólum, avagy ami túlmutat a jelenségen". In: *A burok és a mag* (L'écorce et le noyau), 25–77. old. Aubier Montaigne, Paris, 1978.

R. M.: A *crypte*, a titok és a bekebelezés fogalmai olyan patológiás állapotok értelmezéséhez is segítséget nyújtanak, mint a melankólia, a fóbiák, a sikertelenség a sokkos vagy végzetszerű neurózisok, amelyek az analizálhatóság határát súrolják. A titok fogalma – Ábrahám Miklós és Török Mária szerint – radikálisan különbözik a szó hétköznapi jelentésétől, mert éppen az alany elől marad rejtve, aki azt magában hordozza. Talán pontosan ezért olyan nehéz a *crypte*-et felfedni.

T. M.: Ez így igaz. A tünetek nem utalnak a *crypte* tartalmára, sem burkolt, sem elmaszkírozott formában. Az egyetlen nyom, ami arra utal, hogy egy *crypte* rejtett, létezik valahol, és amelyen az analitikus el tud indulni, az álmokban található: ha az álom temetésről, holttestekről, sírról beszél, vagyis „elzárásról", csendről, az én egy részének eltemetéséről.

> ***J. d. P.:*** A burok és a mag*ot olvasva azt tapasztaljuk, hogy a pszichoanalízis terén szokatlan metaforikus nyelvet használ. Miért folyamodik olyan kifejezésekhez, mint a* crypte, *intrapszichikus sírbolt, pompás tetem, sírboltok az én életében? A* crypte *fogalom leírása elvezet egészen a freudi metapszichológia teljes újragondolásáig?*

T. M.: Hasznosnak tartottuk, hogy pácienseink szókincsét is felhasználjuk, amelyben, ahogy azt már említettem, gyakran megjelennek az olyan képek, mint a kripta *(crypte)*, vagy a temetés. A temetkezésnek ezek a metaforái, amelyeket pácienseinktől hallunk, alkalmasak arra, hogy a titok metapszichológiáját leírják. Ezzel együtt azon fáradoztunk, hogy a kripta *(crypte)* felfedezését a klinikai gyakorlatban valahogy beillesszük a freudi topológiába, ezért találtuk ki a „megőrző elfojtás" terminust, amelyet megkülönböztetünk a freudi „dinamikus elfojtástól". Nem az volt a szándékunk, hogy bíráljuk a freudi metapszichológiát, hanem annak a kibővítésén fáradoztunk.

R. M.: Ábrahám Miklós és Török Mária „megőrző elfojtás"-nak nevezi azt a jelenséget, amikor a pszichikum elfojtja – elzárja egy titkos helyére – egy bevallhatatlan, tehát az én szerveződésében pusztító hatású tett valóságát. A freudi dinamikus elfojtást két ellentétes pszichikus áramlat közötti szüntelen harcként definiálhatjuk, ez a két folyamat: a cenzúra és az elfojtott váratlan visszatérései. A megőrző elfojtás is visszaszorít bizonyos tartalmakat, de – egyszer s mindenkorra. Ellentétben a libidinális hajtóerőkkel,

amelyek mindig készek harcba szállni a lelkiismerettel, amely rajtuk cenzori hatalmát gyakorolja, a titok nem mutatkozik meg a kíváncsi szemeknek.

> ***J. d. P.:*** *Ön tanulmányozta a gyászbetegséget, mint a* crypte *egy igen fontos megjelenési formáját, de később, Ábrahám Miklóssal együtt leír egy másik jelenséget is, nevezetesen „az elvesztett tárgy bekebelezését" vagy másképpen – ahogyan Ön nevezi – „az endokriptikus identifikációt". Ön szerint hogyan kapcsolódik össze az identifikáció és az inkorporáció?*

T. M.: Freud a hisztériásoknál mutatja ki először a részleges identifikációt: azok egy másik személy egyetlen jellemvonását utánozzák, majd valaki másét, esetleg ismét valaki másét. Itt az identifikáció fantáziából építkezik, és nincs alkotó hatása. Ezenkívül léteznek még konstruktív identifikációk, amelyek a személyiségfejlődést mozdítják elő, egy, a személy számára kedves példakép következetes érzelmi utánzása révén. Ez az introjekció (énkiterjesztés) folyamatában – amelyről a cikk elején szóltunk – követhető nyomon: a beteg a szeretett tárgyához (amellyel azonosul) hasonló életet, szerelmeket biztosít magának. Ebben az értelemben az azonosulás az életfolyamatra jellemző , és bármely életkorban kifejtheti hatását. Tanulmányoztam a *crypte*-et a gyászbetegség olyan eseteiben, amikor a szeretett lény halála nem fogadható el természetes úton. A pszichés elaboráció során fellép egy hiány: a gyász lehetetlenné válik, mivel egy bevallhatatlan libidinális pillanat – amely a szeretet tárgyához fűződik kevéssel elhunyta előtt – mintegy „elzáródik" (például orgazmus az elhunyt haldoklása közben). A mi terminológiánk szerint az „elvesztett tárgy bekebelezése" a másik önmagammal való helyettesítését jelöli, egy szerelmi tárgy traumatikus elvesztése miatt, amellyel az alany valamely szégyenteljes libidinális élményt élt meg. Képzeljen el egy analízis alatt álló fiatal nőt, aki gondosan öltözködik, egészséges, kiegyensúlyozott nő benyomását kelti, összetörtnek, levertnek, életuntnak vallja magát. Senkije nem halt meg, nem gyászol. Az álmaiban bebörtönzöttként jelenik meg. Mint analitikusa, felteszem magamnak a kérdést: „Ki ő valójában a megtévesztő felszín mögött?" Apránként felfejtjük, hogy ő „valójában" egy szabó – a család barátja – aki valamikor, gyerekkorában gyönyörű ruhákba öltöztette őt, és kettejük kapcsolata valóságos idillé fejlődött. Mivel a szülők rájöttek erre, a szabó börtönbe került. Ettől a fiatal nőtől elszakították szerelme tárgyát. Hogy ne ve-

szítse el véglegesen, képzeletben azonosult vele, úgy kezdett el viselkedni, mint a bebörtönzött szabó: életereje elhagyta, gyászolta „elvesztett kedvesét". Egy ilyen kriptikus identifikáció titokban marad, és a személyiség fejlődésének, illetve az azt formáló identifikációknak megrekedését idézi elő, mivel teljes egészében egy kegyetlenül megszakított libidinális pillanatban elvesztett tárgyhoz kapcsolódik. Abban az esetben, ha a – mindenki szemében szégyellnivaló – szerelmi tárgy értékét ismét visszanyeri az analitikus segítségével, a páciens kifejezheti a veszteség feletti bánatát, és ezáltal megkönnyebbülhet.

J. d. P.: *Elképzelhető interakció a „megnevezhetetlen" tárgy és a szubjektum között?*

R. M.: Inkább módosítanám a kérdését. Ha elvesszük a gyermektől titkos szerelme tárgyát, azáltal, hogy megszégyenítjük azt, más tárgyakkal (például a szülőkkel) való kapcsolatát is megzavarjuk.

T. M.: Lehet-e jó az az anya, aki leánya titkos szerelmi tárgyát feljelenti? Bonyolult a kérdés. Ha a leány azonosul anyjával, páciensként saját libidójának üldözőjévé válik. De vajon megteheti-e, hogy dacol anyjával egy ilyen kritikus pillanatban és azt mondja: „Elmegyek vele, őhozzá tartozom?" Ezzel azt kockáztatja meg, hogy elveszti anyját, akire pedig nagy szüksége van. Ebben az esetben a „kriptába zárás" inkább „sikeres" kompromisszum. Így a leány „együtt maradhat" titkos szerelmével, és egyben elviseli az attól való elválasztást.

J. d. P.: A burok és a mag *másik kulcsgondolata a fantomelmélet kifejtése, amely manapság igen kedvelt, de olykor lejáratták a „transzgenerációs" címkével.*

R. M.: Az 1970-es években az Egyesült Államokban kezdtek el kutatásokat a transzgenerációs traumával kapcsolatban, olyan csoportokban, amelyek a náci haláltáborok túlélőinek gyerekeiből alakultak. Az alapgondolat a következő volt: a szülők fájdalma a gyermekek kiegyensúlyozottságát fenyegeti, mintegy átsugárzik a következő generációra. Ábrahám fantomelmélete is ebben az időszakban bontakozott ki, de eltérő irányban. A két elmélet közös gondolata az, hogy több generáció is szerepet kap egy személy pszichoanalitikus kezelésében. A fantom Ábrahám szerint lényegileg kap-

csolódik a titokhoz, sőt annak akaratlan továbbadásához. Noha itt egy teljesen eltérő klinikai együttessel van dolgunk, azt mondhatjuk, hogy a fantomelmélet a *crypte*-ről és a titokról Ábrahám és Török által korábban kidolgozott elméletek folytatásának tekinthető. A fantom a ki nem mondott tartalmak interperszonális és transzgenerációs következményeiről szól. A *crypte* olyan titkolt pszichés helyzetet ír le, amely az alany személyes élményén alapul, míg a fantom esetében valaki másnak a titka kísérti – tudta nélkül. Továbbá, a fantom tettenérése esetleg generációk egész nemzedékének a vizsgálatát igényli (gyermek, szülők, nagyszülők) a leszármazott tünetein keresztül. A fantom esetében a titok általában egyszerű, ellentétben a kriptikus titoktartalmakkal. Ez lehet családi titok: törvénytelen gyermek; vagy egy őrült nagybácsi, pénz- vagy politikai botrány stb. – mindennek teljes tudatában van a titok hordozója, de elviselhetetlen azok számára, akiket gyötör. Ábrahám Miklós fantomelméletének egyik – költői – illusztrációjaként írja le Shakespeare *Hamlet*jét *A burok és a mag*ban.[3]

J. d. P.: *Létezik-e a tudattalannak kommunikációja az analitikus és a páciens között a fantom vonatkozásában?*

T. M.: Ha a tudattalanok közötti kommunikáció létezik, egyáltalán ahogyan azt Freud kifejti *A tudattalan* című írásában, ez semmi esetre sem igaz a fantomra. Ellenben feltehetjük a kérdést: „Vajon létezik-e a fantom áttétele a páciensről az analitikusra, vagy fordítva?" Nem zárom ki ezt a feltételezést, ám egy ilyen áttétel esetében, a szó szoros értelemben vett analitikus munka lehetetlenné válik.

J. d. P.: *Valós eseményen alapul a fantom, vagy pedig konstruált?*

R. M.: A fantom hipotézis akkor merül fel, ha a páciens lelki életének tanulmányozásán keresztül nem sikerül fényt deríteni a lelki zavarok okára. Apránként a kényszeres fóbiás vagy más típusú tünetek egy másik személy titkos életének nyomaiként tűnnek elő. Természetesen nem arról van szó,

[3] Jonas, Rythmes: *A műről, a műfordításról, és a pszichoanalízisről* (De l'oeuvre, de la traduction et de la psychanalyse), Flammarion, Paris, 1985; Csak néhányat idézve: Claudie Cachard, Didier Dumas, Claude Nachin, Serge Tisseron művei kapcsolódnak a mi kutatásainkhoz Franciaországban. Az Egyesült Államokban Esther Raqshkin hamarosan megjelenő könyve az irodalmi művekben előforduló családi titokkal foglalkozik.

hogy a páciens még élő rokonainak segítségével kiderítsük, hogy a feltételezett titok valós eseményekre vezethető-e vissza. A titok természetéhez tartozik a rejtőzködés. Mindamellett előfordul, hogy az analitikus kezelés során rekonstruált titok eredetére utólag fény derül: pl. egy családtag elmondja halálos ágyán. Az analitikus munka célja mindenesetre az, hogy részletekbe menően feltárja a páciens viselkedésének okát, mivel annak mindennapi normális életvitelét teszi lehetetlenné a feltételezett családi titok.

J. d. P.: *Mivel foglalkozik mostanában, és hogyan kívánja elgondolásait alkalmazni a jövőben illetve más területeken?*

T. M.: Franciaországban főleg a klinikusok által jutottak el ezek a gondolatok az érdeklődőkhöz, míg napjainkban, az Egyesült Államokban egyre szélesebb körben válnak ismertté a humán tudományok fakultásainak jóvoltából. Ennek köszönhető, hogy mai beszélgetőpartnerünk, Rand Miklós évtizedek óta fáradozik egy irodalmi interpretációs technika kifejlesztésén, amely a mi kutatási eredményeinkre támaszkodik. Nemrég írtam munkám folytatásáról, ez előszóként olvasható Rand az Aubier-nál megjelent *Le cryptage et la vie des oeuvres: du secret dans les textes* című művében. Elméletemnek az irodalom területére történő kiterjesztése kapcsolódik ahhoz a szellemiséghez, amelyet Ábrahám Miklós képvisel, hiszen ő is műfordítóként kezdte, a versek hűséges olvasójaként, erről két, Franciaországban napjainkig kevésbé ismert műve is tanúskodik.

R. M.: Török Mária régóta foglalkozik egy kutatási terv gondolatával: Freud egy lehetséges családi titkáról van szó, amely – mindmáig ismeretlen – hatással lehetett mind magának a pszichoanalitikus elméletnek megalkotására, mind Freud bizonyos elméleti ellentmondásaira, például arra, hogy miért foglalkozott olyan behatóan az 1890-es években a csábítási elmélettel. Egy ideje jómagam is bekapcsolódtam a freudi gondolatok és bizonytalanságok személyes lelki eredetét kutató munkákba. Közös eredményeink folyóiratokban fellelhetőek, és hamarosan megjelennek elsőként, a freudi „archeológiai metafora" témájával kapcsolatban.

Miklós Barbara fordítása